

„Ablakok” és „ellenablakok”

Vajon hol és hogyan kezdődik — majd folytatódik — egy kifejezési forma egyéni világgá szerveződése? Vajon nem arrafelé és olyanféleképpen, mint ahogyan fogantatásától kezdve az egyszerű emberi életjel-adás válhat közkinccset jelentő nyelvezetté vagy e nyelvezetet gyarapítóvá? Vagy ahogyan az önkifejezés mindennapi vágyai, jelenségei kevésbé mindennapi módon művészi jelleget ölthetnek? Vajon nem az lesz-e az egyszerű életjel és közkinccset képviselő nyelvezet, a köznap-i önkifejezés és a művészi minőségű kifejezés között a hasonló megkülönböztető jegy, hogy mindkét esetben elszórt jelek helyett már a jelek rendszerré szerveződésével találkozunk?

Kopacz Mária rézkarcainak, grafikáinak közegébe kerülve ilyen és hasonló gondolatok rohannak meg. Felismeréseket kínál az eleven élmény. Például azt, hogy egy-egy alkalommal, egy-egy rajz, hangzat vagy írás esetében lehet szó véletlenszerűen műalkotás-látszatról, eredetiség benyomását keltő kifejezési formákról — akár egy megdöbbentő gyermekrajz esetében, „vak tyúk is talál szemet” alapon —, de amennyiben valóságos művek valóságos sorozatával állunk szemben, annyiban közeledünk az egyszerű véletlen meghaladásához, a törvényszerűhöz. A valóban eredeti mű nem lehet egyszerű találat, „szerencse”, külső feltételek sikeres összjátéka; *conditio sine qua non*ja az, hogy sorozat, folyamat darabja csupán, hogy egy alkotó ember szüntelen, szívós, következetes keresésének, küzdelmének nyomhálózata. A sorozatszerűség, a szövevényjelleg speciális, művészi *organizáció*. Magában rejtli egy konkrét, ismétlődő életút vállalását; az emberrel vele született korszakhoz, körülményeihez, adottságaihoz való viszonyrendszer alakító alakulását. Ugyanakkor ez, az így nagyon is egyszemélyi mű, művek sora, a mögöttük, bennük lakozó sorssal együtt — amely immár szinte eszközzé transzformálódik —, kibontakozó egyedi műveltében hordozza, hordozhatja az egyetemes kultúrába való beépülés — esetleg továbbépítés — jegyeit, nagyon sokszor csupán jóval később regisztrálható módon. S ez, az eleven művészi világgá szerveződés, a véletlen meghaladása elsőként talán éppen abban mutatkozik, hogy az egyes darabok, az egyes jelek nem állnak elszigetelten, önmagukban, hanem még egyediségükben is összefüggő jelrendszer részeként funkcionálnak. Elszórt téglák helyett épülettel állunk szemben — illetve, ami ennél többnek látszik: építkezéssel.

Kopacz Mária világában különös „tájak”, „intérieur”-ök, „emberek”, „állatok”, „tárgyak”, „élőlények” fogadnak minket. S főként: mindezek idézőjelbe kívánkoznak. Hiszen például a „táj”, amely ősi megállapodások értelmében az embert körülvevő természeti környezetet jelenti, az „odakint”-et, és az „intérieur”, amely ezzel szemben a szobabelsőt, az „idebent”-et testesíti meg, a művésznek képein furfangos módon egymásbaburjándzik. Vagyis nincs kifejezett külső táj, de nemigen találunk egyértelműen lakás belsejének tekinthető részletet sem. Leggyakoribb az a kopaczmáriás alaphelyzet, amikor a hallgatólagos megegyezés szerinti „bensőséges” világ kitáruul, átnő, átúszik, átmosódik a „kinti”-be, avagy az, amikor fordítva történik ugyanez: a külső dolgok, lények, jelenségek törnek be, kúsznak át — az elméletileg „elválasztó” — falakon. Vagyis voltaképpen a „falak” szűnnek meg, minősülnek át ezeken a képeken s a képekben megjelenített szemléletben. Erre a látásmódra éppen úgy jellemző, ha azt mondjuk: falak nélküli világot vetít elénk, mintha azt állítjuk: mindenütt-fallal bekerített helyek sorozatát idézi. Viszszatérő motívumként találkozhatunk például a „fal” üvegfal-változatainak gazdag skálájával: üvegburával, áttetsző dobozzal, ablakkal — kicsiben: szemüveggel — stb. (*Sötétedik, Az utazás, Fata morgana, A nyugati ablak anyyala, Léda, Február, A fal, A vendég*). S ha mindezekben a „fal” megszokott szerepéhez képest mintha „ellenfal” formájában jelenne meg — hiszen kizárás helyett beenged; eltakarás helyett kitekintést biztosít —, akkor joggal társulhatnak mindezek mellé azok a művészi természetükben teljesen hasonló jellegű mozzanatok, jelenségek, amelyek szintén a kül- és belvilág elválasztása folytonosságának megszakadását jelentik, s

szintén kedves, ismétlődő elemekként tűnnek fel: a rés, a lyuk, a repedés, a szakadás, a háló stb. (A fentiekre utalhatunk ismét, s a *Repedések a nagyváros falán*, *Fehér éjszakák ege*, *Az üzenet*, *A domb* című darabokra.) Méltó rokona lehet mindezeknek a szintén gyakori léggömb — mely már önmagában is a szabadon áramló levegő egy önkényesen körülkerített, mesterségesen elhatárolt, birtokba vett részlete — vagy a létra, a felhő, a madárszárny. Valamennyin áttetszik a „külső”, a „természeti” világ, miközben önmaguk egyféle „benső” teret jelenítenek meg. Akárcsak a táj szabad levegője, tenyésző birodalma és a szoba zártága, mesterségesen létrehozott környezete közötti különbség esetében, itt is: a szabályozatlan, a „légnemű” közeg fonódik össze a szabályozottal, a „szilárd”-dal. A létra is jó példa lehet erre a sajátosan kettős természetre. Fogható, célszerűen létrehozott tárgy, de lényegéhez tartozik az, hogy fokai között maga a behatárolhatatlan végtelenség dereng át, feladata éppen ennek valamiféle áthidalása. (Külön „témává” nő Kopacz Márianál: *Tizenkét létrafok*.) Hasonló szerepű és jellegű a szintén többször előforduló kerítés, lécsor, amely egyszerre osztja meg a láthatárt, és teszi bizonytalaná az „odakint”-re vagy az „idebent”-re tartozást.

S ha ily módon elsősorban a „tárgyak” különös szerepét állítottuk homlok-térbe, akkor most joggal tehetjük fel a kérdést: ilyenfajta, bizonytalan határu külső-belső térben mi a helyzet az „élőlényekkel”? Már a madárszárny megemlé-tésekor felvetődhetett az állatok — például a szintén állandó motívumként szereplő madarak, galambok — sajtósága jellege. Mindig kiemelt, hangsúlyozott tény-ként jelenik meg az, hogy repülni, lebegni képesek. Ugyanakkor viszont mind-untalan éppen ez az elidegeníthetetlen tulajdonságuk az, ami meg is kérdőjelező-dik, hiszen a szárnyuk sokszor szétfoszló, sőt — már textiliákra emlékeztetően — elrongyolt, lyukas. Az is a szárnyalással ellentétes képzeteket sugall, amikor pél-dául egy emberi fejben bukkan fel a galamb (*Február*), s még kifejezettebben akkor, amikor a madarak felfüggesztve, zsinóron lógnak, mint élettelen tárgyak (*Léda*). Akárcsak az előtte említett példánál: a madárszárnyon áttetsző táj eseté-ben, avagy akkor, amikor egy hattyút — a megszokott és hozzá asszociált kecses tavon-ringatózás helyett — lavórban helyez el, éppen az „elidegeníthetetlen” ma-dártulajdonságokat idegeníti el, s így a „madarak” ismert, köznapi fogalmát mű-vészeti önkénnyel holmi „ellenmadár” elképzelésével egészíti ki. Ezt láthatjuk a többi állatnál: lepkénél, macskánál, rókánál is; s azt is megfigyelhetjük, hogy a Kopacz Mária-féle világban a növények felbukkanását is ez a fajta, kettős ter-mészetűnek nevezhető létezés jellemzi. Mert legyen az róza, alma vagy repkény, úgy őrzi meg természeti mivolta tenyészetszerűségét, hogy ugyanakkor művi, mes-terséges, dekoráció jellegűvé is válik a képeken (*A béke hírnöke*, *Hyde Park*, *Re-pedések a nagyváros falán*, *A nyugati ablak anygala*, *A hetedik emelet*, *Tizenkét létrafok*). Mintegy „növényekkel” és „ellennövényekkel” találkozunk.

Hol és hogyan jelenik meg mindezek között az ember? Akár az eddigi uta-lások alapján is felviláncolhat: egybeoldódik a „táj”-jal, illetve az „intérier”-rel, a különös természetű „tárgyakkal”, „állatokkal”, „növényekkel”. Hiszen említettük: láthatunk galambot az ember fejében, s kiegészíthetjük ezt azzal, hogy Kopacz Mária emberfigurái — éppúgy, mint tárgyai vagy állatai — nagyon sokszor maguk is áttetszőek, akárha ablakok lennének, átlátszik rajtuk a mögöttük lévő táj, tárgy, fa, felhő. Felfokozza ezt a sajtósága ember-környezet egymással átítatódását az, hogy ezek az alakok hangsúlyozottan bábuserűek, fejük gömb, igen gyakran lég-gömbre emlékeztetően — amit többféle módon még kiemel, aláhúz. Például *Rómeó és Júliája* egy-egy üvegharang mögül néz a világba, mintegy magukon-viselt speciális „ablak”-ként. Kényelmek „körültekintést” biztosít ez az átlátszó burok, de egyfajta légmentes elzártságot, környezettől elhatároló válaszfalat is jelöl. S ehhez a fejre-szerelt burárhoz hasonló szerepet játszik másutt az, hogy vasúti kocsi ablaka mögül pillant ki egy emberfigurája, feltűnő „kihajolni tilos” táblával, mindezt szintén üveg alá, asztalra helyezve, felfüggesztve; avagy az is, amikor szekrény-ben, dobozban, ketrecben, kirakatban stb. helyezkednek el alakjai (*Az utazás*, *A nászút*, *Utazás Elvirával* stb.). Ezek az emberek tér- és időbeli helyzetük alapján csakúgy, mint a képek felépítésében elfoglalt helyük alapján, kifejezetten vagy átvitt értelemben: utaznak, repülnek, lebegnek, kocsiznak, villamosoznak stb. Hol éppen megérkeznek, hol pedig indulni készülnek — valamiféle átmenetet élnek —, s mindenképpen bizonyos várakozó járatlanság színezi idézőjelbe kívánczoló jelenlétüket. Ez a „jelenlét” az, ami hangsúlyt kap, középpontba kerül.

Jelenlét — de hogyan?

Kopacz Mária különös emberfigurái ezerféle módon elszakíthatatlanok sa-játos környezetüktől. Mindig, egyszerre, „kilógnak” belőle és ugyanakkor össze-szővődnek vele. Akár mint a földreszállás pillanatánál vagy a már idézett *Rómeó és Júliánál*: mintha más világból pottyantak volna adott helyzetükbe, a kívülálló,

udvariasan mosolygó vagy közönyös idegen szituációjában állnak ott, ahová éppen kerültek. Nem e világból valóak — vagy inkább a világ az, ami nem az övék? Akár így, akár úgy — a művész ezt a hiátust nagyítja fel merészen, s főként, még elementárisabban, ennek áthidalásait. Az élettelen élővé szerveződési, szervezési lehetőségeit, kísérleteit; az össze-nem-illő összeillesztési, harmóniába foglaló igyekezetét gyűjti, óvja, építi — kegyetlenséget és résztvevő megindultságot egyesítő, vakmerő módon. Mindennek sajátos grafikai megjelenítése lesz az a teremtett világ, amelyben az ember — például — hangsúlyozott „kivülállóságával” együtt (amelyet „belülállóságnak” is nevezhetünk, a lényegen nem változtat) különös módon hasonul „tárgyi”, „természeti” (állati, növényi stb.) világához. Egyrészt csupán sajátosság, bábuszerű része ennek. Ugyanakkor viszont voltaképpen mindezeket a „tárgyi”, „természeti” (állati, növényi stb.) vonatkozásokat hasonítja önmagához, kikölcsonözve, a maga módján kisajátítva (akár például az egyszerű, köznapi, utcai ruhát, cipőt viselő bábuszerű lény nyakszirtjéhez erősített madárlepkeszárny esetében stb.). Egymásbaburjánzást említettünk írásunk kezdetén. Ez, a növényi élet szívós megkapaszkodását idéző kifejezés itt sokféle, ezerarcú átvitt értelemmel társul. A sokszor víziókkal társítható képek olyan szokatlan, bizarr együtteseket rögzítenek, amelyek mind a legtermészetesebb és legmesterkélebb elemek, jelek közös — egyszerre meghatározó és ironikus — rendszerré szövődései. Holmi, sziklán megkapaszkodó, mostoha létfeltételei között groteszk alakzattá formálódó palántára emlékeztethet a képek látomásainak egységes közege. Ugyanakkor az élni-akarási és életképességi olyanféle gazdagságát sorakoztatja fel, amely egy eddig méltatlanul említés nélkül hagyott fogalmat: a *játék* mindig újjászülető pazar változatosságát, oktanulani is macacs, találékony örömforrásait idézi.

Akár az *Elfelejtett játékok* joggal eszünkbe juttathatja: mind a felsorolt jelek, tájak, szobabelsők, tárgyak, egyebek — még az emberek is — tekinthetők egyfajta „játék”-nak, de ugyanúgy megfordítva is kezelhetők. Drámai kérdések fogalmazódnak meg játékosan, s különös paradoxon gyanánt ez utóbbi mód biztosítja komolyságukat, sőt: szavahihetőségüket. Kopacz Mária képeinek jelei nem jelképek — többek: egy művészi jelrendszer részei. S ez az egyéni jelekből szőtt világ szerves egészévé növekedve egy eredeti művészi rend — véletlenül keletkező, törvényekhez közelítő — életét éli, teremt.

Széles Klára

Véleményem szerint...

Még az év elején *A Hét* foglalkozott a hazai magyar orientalisztikával, s felsorolta egykori jelentősebb keletkutatóinkat. A sor Franyó Zoltánnal fejeződött be. Megkíséreltem folytatni a felsorolást: kik a mai magyar orientalisták nálunk? Egyetlen nevet sem tudtam fölhozni; eszembe jutott ugyan szegény Jakabos Ödön, aki néhány évvel ezelőtt eljutott Dardzsilingbe, de ő meghalt, mielőtt még kibontakozhatott, írhatott volna. Bodor András, Csetri Elek, Ferenczi István, Ferenczi Géza bizonyos vonatkozásban foglalkoznak alkalmanként egyes keleti népek, országok, nagyobb tájegységek történelmével, ha egyéb foglalatosságuk szükségessé teszi, de egyikük sem tekinthető — alapfoglalkozás szerint — orientalistának. Megtudtam továbbá, hogy élt köztünk egy fiatal nyelvész, aki feltűnt keleti nyelvet ismert, s említették, hogy egy kolozsvári fiatal tanár tud és tanít (a szabadegyetemen) japánul. Ennyi az egész.

Nincs tehát turkológusunk, sem sinológusunk, nem ismeri közülünk senki a perzsa, az arab nyelvet, nem akad képzett hebraistánk, akik pedig a sumér rokonságot vallatják, nem tudnak sumérul.

Ennyi baj legyen — vethetik ellenem. Minek ismerni holt nyelveket, tőlünk sok ezer kilométerre élő népek múltját? Akad elég szanszkrit nyelvész vagy Indokína-szakértő a nagy népek fiai között, s ha emez országokról van szó, ha ott történik valami, átvesszük a világlapok írásait. Különbösen is, vannak nagyobb gondjaink, égetőbb kérdéseink.

Föl lehet így is tenni a kérdést, mégis vallom, hogy ez a fajta megközelítés felületes és — önszonkító. Ellentmond eddigi hagyományainknak, földrajzi helyzetünknek, történelmi szerepünknek. Erdély területén a Dés melletti Kozárvártól és a Beszterce vidéki Galactól Rapsonné várán és az Űz völgyén át le az Ojtoziszorosig, Uzonig és Uzonkáig valaha szép számmal éltek úzok, besenyők, kunok; később zsidók, örmények telepedtek le nálunk, a török uralom idején pedig még szorosabb kapcsolatba kerülünk a Kelettel. Ezt a tényt nem lehet megkerülni, semmisnek nyilvánítani.

Nem is tagadtuk soha. Sok évszázaddal ezelőtt már jelentős államférfiak, diplomaták, fejedelmek, hadvezérek járták Kelet országait, gondoljunk csak Borsos Tamásra, Bethlen Gáborra, Kemény Jánosra, s irtak máig is jelentős leveleket, emlékiratokat, jelentéseket onnan; a közvélemény azonban csak Mikes Kelemenről, Kőrösi Csomáról, Baktay Ervinről, Franyó Zoltánról, esetleg Antalffyról tud, holott például a kolozsvári Kakass István már háromszáz évvel ezelőtt Oroszországon át Perzsiába indult (sajnos, útközben meghalt), részt vett Zichy gróf közép-ázsiai expedíciójában a század elején a kolozsvári Szádeczky-Kardoss, és tucatnyi keleti nyelvet beszélt a székel Bálint, és kiváló orientalista volt Thorma Zsófia, a két háború között pedig éveket töltött Mandzsúriában Babos Gábor. Franyó Zoltán tehát, amikor eredetiből fordított arab vagy perzsa költöket, régi hagyományt folytatott, sajnos azonban — egyelőre — nincs követője.

Világos, hogy régészettünk és történettudományunk, néprajzunk vagy nyelv-tudományunk nem nélkülözheti a keleti kultúrák ismeretét. De még építészetünk sem. Jól tudta ezt Kós Károly, amikor — a század elején — törökországi tanulmányútra indult. Mindezek mellé: történelmi tény, mi magunk is keletről jöttünk. Kell-e ennél fontosabb érv? Annak bizonyítására, hogy „nem élhetünk meg“ átvett írásokból; keleti múltunk ügyében a mi turkológusaink vagy hebraistáink mondhatnak érdemlegesen, a keleti népek mai irodalmát vagy filozófiáját eredetiből fordítsák le a mi orientalista műveltségű írónk, történészeink, nyelvészeink, bölcselőink, néprajzosaink. A marxista történetírás régóta hangoztatja, hogy történelemszemléletünk, de egész tudományos életünk egyoldalú Európa-centrizmusát el kell vetnünk, és illik figyelmünket Délre, Keletre kiterjesztenünk. Így van, de ez számunkra elképzelhetetlen, megvalósíthatatlan, ha hazai magyar orientalisztikánk tovább hanyatlik.

A keleti tudományok azonban csak egyik ágát alkotják egy szélesebb kérdéskörnek. Vegyünk szemügyre egy másik vonulatot — a túlsó végletet, ha úgy tetszik —, s tegyük föl a kérdést: a legújabb természettudományoknak vannak-e művelői közöttünk? Hány agysebészünk, kristálymérnökünk, mikroprocesz-szor-szakértőnk, marketing-specialistánk van, és akadnak-e hangmérnökeink, atom-energia-szakértőink, szolgálnak-e magyarok a folyami és tengeri hajózásban, halászatban, polgári repülésnél, kerültek-e ki sorainkból elegendő számban genetikuskok, kibernetikusok, ichthyológusok, meteorológusok?

Ismeretes, hogy statisztikánk nemigen kényeztetni el a közvéleményt adatok tömegével, e kérdéseinkre vonatkozó számokkal pedig különösképp nem. Eszerint hát nem áll módunkban pontos kimutatásokkal szolgálni, de tájékozási pontjaink mégis vannak. Nem vitás, az említett s a modern tudományosság és műszakiség más területein magyar szakemberek is működnek. Az összes magyar lapok szerkesztői tudják azonban, hogy milyen nehéz például bizonyos tudomány-ágak művelői közt olyan magyar szakembert találni, aki anyanyelvén tudjon írni. Az is széles körben ismert, hogy főként az olyan főiskolákon, fakultásokon, ahol nem tanítanak magyar nyelven, a magyar tanárok utánpótlása sincs megoldva. Ez mondható nagyjából a tudományos kutatóintézetekre, kísérleti állomásokra is.

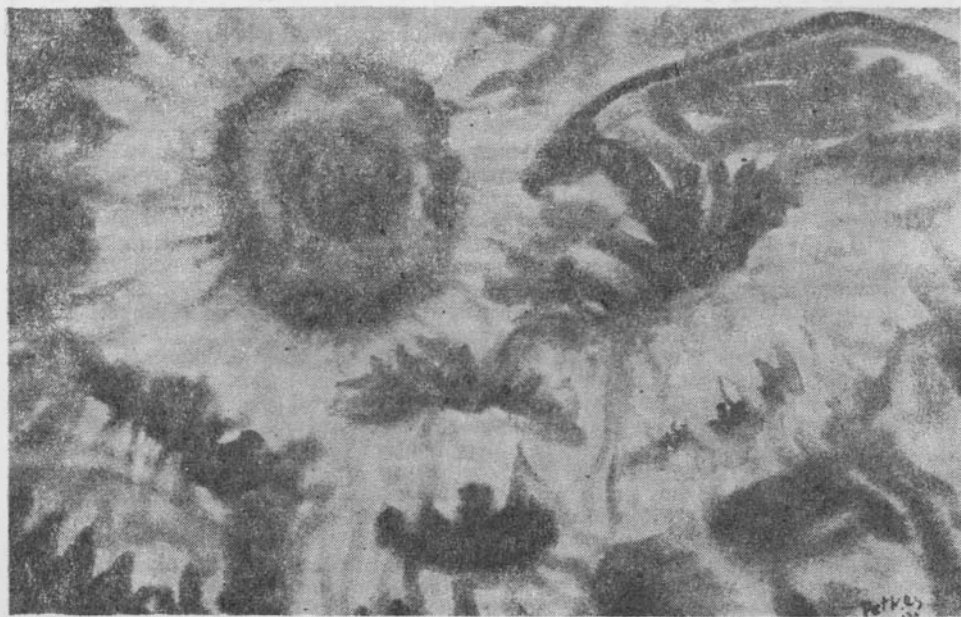
Menjünk tovább. Az olvasók például elvárják — és joggal —, hogy a jelentősebb újságok, folyóiratok nagyobb földrajzi tájegységeként vagy etnikai tömböknél (arab világ, Távol-Kelet, Fekete Afrika) járatos, képzett, jól tájékozott szakértőket szólaltassanak meg. Ha azonban mi csupán más nyelven író szakemberek tollából közlünk tanulmányokat, azokból kimaradnak a saját szempontjaink. Engem például mint egy nemzetiség fiát — legyen szó bármelyik országról — nagyon is érdekel, milyen ott a nemzetiségi megoszlás, hogyan alakul az etnikai, faji kisebbségek sorsa. Mióta például megtudtam, hogy Iránban az irániak a lakosságnak csupán 49%-át alkotják, azóta másképp látom e közép-keleti ország régóta tartó vajdását.

Az csak érthető, hogy Belső-Ázsia vagy a Kaukázus, ahol egykor őseink feltehetőleg éltek, különösen érdekel bennünket, de ugyanúgy föltehetjük a kérdést: miért tudunk mi oly keveset Japánról, Indonéziáról, Nigériáról vagy Malgasról? Fáj nekünk, hogy a franciák, angolok keveset tudnak rólunk, de mi sem vagyunk jobbak a Deákné vásznánál, ha a tőlünk délre vagy keletre eső államokról van

szó. Ha azonban volnának orientalistáink, Afrika-szakértőink, azok szakcikkekben, könyvekben, iskolákban, szabadegyetemeken beszámolhatnának kutatásaikról, tapasztalataikról, előadó körutakat tarthatnának, mint nemrég Jakabos, s oszlathatnák a homályt, tudatlanságot, jó irányban módosíthatnák tájékozódásunkat. Nem szólva arról, hogy Kelet bölcselete, irodalma, nyelv- és orvostudománya, de sok-sok műszaki újítása is milyen termékenyítőleg hatna tudományos életünkre éppen úgy, mint építkezésünkre, testkultúránkra vagy képzőművészetünkre. Ehelyett azonban csak kuriózumokról tudunk, a kínai akupunktúráról, a japán birkózásról, a hindu jógázásról, de hogy az ind filozófia milyen gazdag, arról fogalmunk sincs; úgy nagyjából sejtjük, hogy Japán például igen-igen fejlett ország, van Toshiba kettőfonunk, láttunk Toyota kocsit, de azt már nagyon kevesen tudják, hogy a felkelő nap országának népzenejében éppúgy jelen van a pentatónia, mint a miénkben, s a Kodály-féle zenepedagógia iránt leginkább a japánok érdeklődnek.

Amikor mindezekről írok, azt szeretném hangsúlyozni, hogy egy átfogó jellegű kultúrának a tudományos és a műszaki élet „perem“-ágazataira, ritkaságaira is szüksége van ahhoz, hogy gazdagon kibontakozhassék, hogy a kor, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom minden irányú igényeinek megfeleljen. Ez elvi kérdés, ez művelődéspolitikai alapállás. A kultúra ugyanis sajátos struktúra. Ha bármelyik ága senyved, akármelyik része fogyatékos, az kihat az egészre, kedvezőtlenül befolyásolja más részek, elemek fejlődését is. Nekünk mint olyan nemzeti-ségnek, amely szétszórtan, távol a fővárostól és főként vidéken él, amúgy is nehéz lépést tartanunk a világ s az ország műszaki, tudományos, kulturális haladásával, és ez még nehezebb lesz, ha bizonyos tudományoktól, foglalkozásoktól, nyelvek művelésétől is távol maradunk.

Herdingustás

Petkes József: Napraforgók